

الف الف الف

کتاب فعلی فارسی امروز

(پیکره، ساختار، تحلیل و دسته‌بندی موضوعی و معنایی)

دکتر محمود مهرآوران

عضو هیأت علمی دانشگاه قم

سرشناسه	: مهرآوران، محمود، ۱۳۴۷ -
عنوان و نام پدیدآور	: کتاب فعل فارسی امروز: (پیکره. ساختار. تحلیل و دسته‌بندی موضوعی و معنایی) / محمود مهرآوران.
مشخصات نشر	: قم: دانشگاه قم، انتشارات '۱۴۰۰'. مشخصات ظاهری: [۳۶۸] ص.
شابک	: 978-600-8436-81-2
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا. یادداشت: کتابنامه: ص. ۳۶۳-۳۶۸.
موضوع	: فارسی - فعل / Persian language - Verb
موضوع	: فارسی -- ریشه‌شناسی / Persian language -- Etymology
شناسه افزوده	: دانشگاه قم. انتشارات
رده بندی کنگره	: PIR۲۷۷۱ / رده بندی دیویی: ۵ ف۴
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۶۹۵۲۷۳

انتشارات دانشگاه قم

عنوان: کتاب فعل فارسی امروز (پیکره. ساختار. تحلیل و دسته بندی موضوعی و معنایی)

نویسنده: محمود مهرآوران

ناظر فنی: علیرضا معظمی

صفحه آرا: حسین معظمی

طراح جلد: احمد رضا حیدری

چاپ و صحافی: هوشنگی

نوبت و سال چاپ: اول، زمستان ۱۴۰۰

شمارگان: ۵۰۰

بهاء: ۸۰۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۴۳۶-۸۱-۲

آدرس الکترونیکی: Publication@Qom.ac.ir

کلیه حقوق مادی و معنوی برای ناشر محفوظ است.

قم، بلوار الغدير، دانشگاه قم، اداره چاپ و انتشارات دانشگاه

تلفن: ۰۲۵-۳۳۴۴۰۳۳۱-۳۳۱۰۲۵-۳۳۷۷۰۳۲۱

فهرست

۱.....	مقدمه
۴.....	شکل‌های کاربردی / معیار زبان
۶.....	فواید پیکره زبانی
۹.....	گفتار اول: کلیات فعل
۱۱.....	مشخصات و ویژگی‌های فعل
۱۲.....	مفهوم و معنای فعل
۱۲.....	پایه فعل
۱۳.....	الف) بن
۱۳.....	بن افعال باقاعده
۱۶.....	ب) شناسه
۱۷.....	شخص و شمار
۱۷.....	زمان فعل
۱۷.....	فعل ماضی
۱۷.....	انواع فعل ماضی و روش ساخت آن‌ها
۲۳.....	فعل مضارع (حال / اکنون)
۲۶.....	فعل آینده
۲۷.....	فعل امر
۳۰.....	فعل دعا
۳۱.....	گذر فعل (لازم / متعدی)
۳۴.....	فعل دوگانه (دو وجهی)
۳۶.....	وجه فعل
۳۶.....	معلوم و مجهول
۴۲.....	فعل کمکی
۴۳.....	فعل‌های شبه کمکی
۴۷.....	ساخت برخی دیگر از فعل‌های ترکیبی التزامی

۵۴.....	ساخت/ ساختار فعل
۵۵.....	فعل وصفی
۵۶.....	صفت مفعولی
۵۷.....	سبب نام‌گذاری به وصفی
۵۸.....	انگیزه‌های استفاده از فعل وصفی
۵۸.....	ویژگی‌ها و شرائط فعل وصفی
۶۱.....	تشابه فعل وصفی با صفت و قید
۶۱.....	اشکالات و محدودیت‌ها
۶۲.....	کاربرد فعل وصفی در زمان‌های گوناگون
۶۴.....	مطابقت فعل با نهاد
۶۶.....	حذف فعل
۶۹	گفتار دوم: فعل ساده
۶۹.....	فعل ساده
۶۹.....	مصدر افعال ساده
۷۹	گفتار سوم: فعل‌های پیشوندی
۸۵	گفتار چهارم: عبارت‌های فعلی
۸۶.....	ویژگی‌های عبارت فعلی
۸۹.....	تفاوت عبارت فعلی و متمم
۹۱.....	فهرستی از مصدر عبارت‌های فعلی - به ترتیب الفبا - بر اساس جزء فعلی
۹۵	گفتار پنجم: فعل‌های یک‌شناسه و غیر شخصی
۹۵.....	الف- فعل یک‌شناسه / یک‌شخصه:
۹۷.....	تفاوت فعل‌های یک‌شخصه با صورت‌های مشابه
۹۸.....	ب- فعل‌های بی‌نهاد/ غیر شخصی
۱۰۱.....	گفتار ششم: فعل مرکب
۱۰۱.....	پیشینه موضوع
۱۰۶.....	معیارهای شناخت فعل مرکب
۱۱۳.....	پیکره تحقیق
۱۳۵.....	گذار از ترکیب و ساده شدن

۱۳۵.....	علت میل به خروج از ترکیب.....
۱۳۹.....	حوزه کارکرد و فعال بودن فعل مرکب.....
۱۴۰.....	دلایل فراوانی فعل مرکب.....
۱۴۴.....	شکل های گوناگون ساختار فعل مرکب.....
۱۴۶.....	حالت متناقض در استفاده از افعال.....
۱۴۷.....	فهرست الفبایی مصدر فعل های مرکب.....

گفتار هفتم: افعال گذرا به متمم ۱۹۷

۱۹۹.....	ساختارهای فعال و پرشمار.....
----------	------------------------------

گفتار هشتم: فعل های اسنادی ۲۲۵

۲۲۵.....	فعل های اسنادی.....
۲۲۶.....	مصدر فعل های اسنادی.....
۲۲۶.....	بودن.....
۲۴۴.....	فعل های گشتن / گردیدن.....
۲۴۶.....	فعل های اسنادی دیگر.....
۲۴۷.....	فعل «می باشد» درست می باشد.....

گفتار نهم: دسته بندی معنایی افعال ۲۵۵

۲۵۵.....	مقدمه.....
۲۶۱.....	حوزه های گوناگون معنایی.....
۲۶۱.....	(۱). آداب و رسوم، باورهای عمومی، مراسم ها.....
۲۶۳.....	(۳). آشامیدن، پختن، خوردن.....
۲۶۴.....	(۴). افعال آغازی، لحظه ای، ایستایی، شروع، پایان.....
۲۷۴.....	(۶). اخلاق و رفتار، حالات، حرکات، کردار، خلق و خو.....
۲۸۱.....	(۷). اداری، حقوقی، قضایی، سیاسی.....
۲۸۳.....	(۸). ادبیات، زبان، تحقیق، نوشتار.....
۲۸۶.....	(۱۱). اسناد، التزام، ضرورت.....
۲۸۷.....	(۱۲). اصوات، اتباع ها، اسم صوت ها.....
۲۸۹.....	(۱۳). اعتقادی، دینی، عبادی، مذهبی.....
۲۹۰.....	(۱۴). افعال باطنی، نفسانی.....
۲۹۵.....	(۱۵). افعال کرداری، امکانی.....
۳۰۱.....	(۱۶). افعال مربوط به بدن.....

مقدمه

سپاس و ستایش به درگاه دادار سخن آفرین که از دست و زبان هیچ کس بر نمی آید که از عهده شکرش به درآید. درود خداوند بر پیامبر بزرگ اسلام و خاندان پاکش که آموزگاران سخن و اسوه‌های کردار بودند.

می‌دانیم که زبان ابزاری بسیار فراگیر و مؤثر در ارتباط بین انسان‌هاست که در گذر زمان، دست‌خوش تغییر و تحول می‌شود. شناخت زبان و اجزای آن با توجه به تحولات و دگرگونی‌ها، کاهش‌ها و افزایش‌ها در مواد و قوانین زبان، امری لازم و مفید برای به‌کارگیری این ابزار بی‌نظیر ارتباطی است. برای شناخت علمی زبان شیرین فارسی همچون هر زبان دیگر، لازم است واقعیات آن را با حواس و چشم گذاشت و با دسته‌بندی و جدا ساختن مقوله‌های گوناگون آن، به نظامی دستوری دست یافت.

یکی از مهم‌ترین و پربحث‌ترین مقولات زبان فارسی موضوع فعل است؛ چرا که معیار ما در نگاه و توصیف جمله‌ها فعل است. فعل را می‌توان شناسنامه جمله شمرد؛ حتی آن جمله‌هایی را که فعل ندارند نیز ما با همین مقوله می‌شناسیم و آن‌ها را «بی‌فعل» می‌نامیم. پس شناخت فعل، ما را در شناخت بسیاری از مباحث صرفی و نحوی زبان فارسی یاری می‌کند.

زبان فارسی امروز با امکانات فراوان ارتباطی و رسانه‌های گوناگون، همراه شده است و این امکانات، برخی دگرگونی‌ها، ساخت‌شکل‌ها یا کاربرد اجزایی از زبان را سرعت بخشیده‌اند. بنابراین شناخت و بررسی جداگانه مقولات زبانی ما را با واقعیات متنوع زبان بیشتر و بهتر آشنا می‌کند.

این کتاب به‌منظور شناخت تخصصی در حوزه مباحث فعل، موضوعات گوناگون فعل را در زبان فارسی امروز بررسی می‌کند. برای این کار فهرست و پیکره‌ای نسبتاً جامع از انواع

فعل‌های فارسی که در دهه‌های اخیر تا امروز در گونه‌های گوناگون نوشتاری و گفتاری و در حوزه‌های مختلف کاربرد دارد، تهیه، دسته‌بندی و توصیف شده است. کتاب‌ها، فرهنگ‌ها، روزنامه‌ها، مجلات و نیز کتاب‌هایی که در زمینه دستور یا موضوعات پراکنده دستوری نوشته شده، نوشته‌ها و گفته‌ها در صدا و سیما، سخنرانی‌ها، گفت‌وگوهای شخصی و دوستانه و حوزه بسیار گسترده فضای مجازی در زمانه کنونی و در کنار آن‌ها شمّ زبانی منابع تهیه این فعل‌هاست. فضای مجازی، امروز یک رسانه مکتوب با میلیون‌ها کاربر و مخاطب است؛ بنابراین نمی‌توان از آن و بویژه از زبان آن گذشت. آنچه در گونه گفتاری زبان وجود دارد شکلی از نوشتار هم دارد اما عکس آن خیر؛ یعنی آنچه در نوشتار هست الزاماً شکلی گفتاری ندارد. مثلاً ما در زبان گفتار عبارت «به رشته تحریر درآوردن» را معمولاً به کار نمی‌بریم و به جای آن، شکل ساده «نوشتن» را استفاده می‌کنیم و این عبارت بیشتر در نوشتار کاربرد دارد. بنابراین، توجه به زبان گفتار بویژه فعل در توصیف دستور زبان امروز لازم است. در مجموع برای تهیه این کتاب، متون نوشتاری معاصر شامل کتاب‌ها و نشریات و زبان گفتاری اعم از رسمی، غیر رسمی، محاوره‌ای و دیگر شکل‌های آن در نظر بوده است. این کتاب، در ده گفتار، ویژگی‌های انواع فعل، ساختار، معیارها و راه‌های تشخیص آن و نیز حوزه و چگونگی کاربرد فعل‌ها را در زبان فارسی امروز به این شرح بررسی و فهرستی از فعل‌های گوناگون ارائه می‌کند:

- گفتار اول در کلیات و ویژگی‌های عمومی فعل است. برای ورود، شناخت و بررسی افعال، لازم است مفاهیم، اصطلاحات و ویژگی‌های کلی و عمومی فعل را بشناسیم و سپس به صورت جداگانه به هریک از این مفاهیم یا ویژگی‌ها بپردازیم. در بین این ویژگی‌ها، ساختار فعل پربحث‌ترین و شاید پر اختلاف‌ترین مبحث در فعل است که شکل‌های ساده و غیر ساده آن در این کتاب، بیان و توصیف شده و مهم‌ترین و تفصیلی‌ترین بخش این کتاب را تشکیل داده است. بر این اساس چند گفتار به ساختارهای متفاوت فعل اختصاص داده شده است.